

УДК 32.001:054

ПОЛІТИЧНА ПРОСВІТА У ЗМІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЕЛЕКТОРАТУ

Ігор Паславський

*Львівський національний університету імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 96-41-92*

У статті зосереджена увага на необхідності широкої просвітницької кампанії у засобах масової інформації про основи виборчого процесу у демократичному суспільстві з метою підвищення політичної грамотності й політичної культури електорату.

Ключові слова: просвітницька кампанія, політична культура, політична просвіта, мас-медіа.

Ще з імперських часів у більшій частині населення держави зберглося ставлення до виборів, як до чогось формально-ритуального. Ще надто багато у нас людей, які до кінця не усвідомлюють, що вибори за тоталітарного режиму, тобто в тій формі, у якій вони тоді проводилися, кардинально відрізняються від виборів у період, коли наше суспільство все-таки переходить на демократичні принципи управління. У минулому громадяни фактично нікого не обирали. За них це робили партійні чиновники заздалегідь, виходячи з пропорційного представництва всіх верств і соціальних груп, а також із квоти для членів єдиної керівної партії і безпартійних. Визначені наперед кандидатури на безальтернативній основі вносилися у виборчі бюлетені. Право голосу виборців зводилося до підтримки кандидатури або до висловлення їй недовіри. Оскільки обирати, по суті, не було з кого, то відсотків на 99 голосували за запропоновану кандидатуру. Пересічному виборцеві було фактично все одно, за кого голосувати. І якби хтось, скажімо, пожартував, внісши до бюлетенів Тараса Бульбу, Папу Римського, Нельсона Манделу чи когось із грецьких міфічних героїв, то і їм би виборці висловили довіру. Багатолітня практика таких виборчих кампаній дається взнаки великою силою інерції й сьогодні.

Ми в трохи категоричній формі це стверджуємо, насамперед тому, що нерідко на побутовому рівні і, до речі, не тільки на рівні повсякденної свідомості висловлюються тези на кшталт: а що від того зміниться, коли ми оберемо того чи іншого кандидата? Мовляв, як жили, так і житимемо. Або згадаймо поділ на «вони» (депутати) та «ми» (виборці), а також його логічне продовження – «вони» там усі однакові: поки їх не обрали, золоті гори обіцяють, а як тільки за когось проголосуємо, відразу до Києва втече і в наших краях показатися не наслідиться.

Тобто значна частина нашого потенційного електорату не пов'язує рівень свого життя, свої державні, соціальні гарантії з конкретними результатами виборчих кампаній. Подібна позиція (зумовлена рівнем політичної культури) щодо виборчих кампаній та їхнього сенсу характерна в найкращому випадку для третини українських виборців. Під час соціологічних опитувань ця група виборців найчастіше

іменується «ті, що ще не визначилися». До певної міри парадоксом є те, що ця група виборців є найактивнішою частиною електорату. Знову даються взнаки закладені колишнім комуністичним режимом стереотипи: треба йти й обов'язково проголосувати.

На наше глибоке переконання, ази виборчої арифметики в зрозумілій, доступній формі мали б систематично подавати канали ЗМІ, насамперед ефірні: телебачення та радіомовлення. Навіть більшою мірою канали державного радіомовлення, зважаючи на вікові параметри його аудиторії та на величину цієї аудиторії.

Натомість політична журналістика в нашій державі стає дедалі більш вузькопрофесійною, тобто зрозумілою лише для фахівців. Г.Почепцов наголошує, що на нинішньому етапі її розвитку «найголовніше полягає в тому, щоб партії (і політологи) навчилися розмовляти з населенням зрозумілою всім мовою. На сьогодні красиві позначення на кшталт лівого центру, правого центру, лібералів і навіть шанованої всіма імплементації залишаються поза розумінням людини з вулиці» [1]. Не можемо також не зазначити, що в політичній публіцистиці фактично дуже мало залишилося самої публіцистики в класичному трактуванні цього терміна. Важко заперечити відомому в Україні тележурналісту, авторові програми «Епіцентр» В'ячеславу Піховшекові, який стверджує, що в нашій державі на рубежі тисячоліть «пі-ар все більше замінює реальну політику» [2]. Добра половина всіх журналістських доробків, особливо в авторитетних загальнополітичних друкованих виданнях, а також в інформаційно-аналітичних телевізійних передачах, є такими, що більше формують імідж конкретного політика, ніж інформують про події та аналізують явища.

Можливо, це і є одним з основних аргументів щодо того, чому ЗМІ так неохоче беруться за тлумачення засад формування демократичного суспільства взагалі та його громадсько-суспільних інститутів зокрема. Не виключено, що вкрай необхідна політично-просвітницька функція преси в Україні взагалі не вписується в особисті плани того чи іншого політичного діяча, який, за модним сьогодні висловом, контролює діяльність конкретного пресового чи ефірного видання. Адже через ЗМІ можна довести до певного рівня політичної свідомості основну частину електорату, але тоді шанси значної частини сучасних українських політиків на перманентний успіх, на переобрання на наступний термін, упевнено прямуватимуть до нульової успішності. А наразі дозволимо собі ще раз зацитувати В'ячеслава Піховшека: «нам позначки. А наразі дозволимо собі ще раз зацитувати В'ячеслава Піховшека: «нам буде 10 років. Хоч як це не дивно, ми колись були більш демократичними, толерантними, відкритими. У нас була опозиція, у нас був перманентний контроль над цілими ланками виконавчої влади, у нас була вільна преса. Зараз у нас – вільні малотиражні газети, Інтернет-видання з вільним доступом до них 2% населення, вільна партійна преса. Зараз у нас дуже часто свобода преси – свобода звуку. Зараз у нас – вільна критика, але із «зонами», для неї недоступними... Зараз у нас -- не опозиція, а конкуренція, де одну аморалку намагаються перекрити іншою, не парламенський контроль, а парламентське втручання, не правоохоронна система, а правооборонна» [3].

Переважає більшість наших співвітчизників не знає, в чому полягає докорінна відмінність між демократичною та тоталітарною формами правління. Українські ЗМІ, не з'ясовуючи прописних істин, посилено намагаються досягти високої політичної активності електорату. Чи доводилося вам хоча б в одному друкованому виданні, розрахованому на масового читача, прочитати матеріал про те, що за тоталітарних режимів народ нікого і ніякими владними повноваженнями не наділяв,

що навіть найширші народні маси не могли вплинути на дії влади, на прийняття політичних рішень і так далі. А вже самі розмови про доцільність зміни політичної влади спричиняли жорстокі репресивні заходи з боку можновладців. Відповідно, будь-які вибори за такого політичного клімату є не що інше, як очевидний фарс або оковамилювання.

За додержанням демократичних основ у побудові держави народ шляхом таємного рівного прямого виборчого права наділяє своїх обранців законом обумовленими повноваженнями і правами на певний чітко окреслений термін. У цьому варіанті ті ж виборці завжди зберігають за собою право громадського контролю за діями свого висування або політичної структури, як, зрештою, і за всім представницьким корпусом. У країнах зі сталими демократичними традиціями передбачено механізм відкликання народного депутата або дострокового припинення повноважень усього органу влади. Окрім того, у демократичному суспільстві державна влада поділяється на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Вони виступають механізмами протизваг та збалансованості. А відповідно чергові вибори – це, окрім усього, підбиття підсумків діяльності того чи іншого парламентаря, губернатора, політичного блоку чи навіть глави держави. Громадяни, наділені правом голосу через механізм голосування, або продовжують повноваження суб'єкта політичного процесу, або припиняють ці повноваження. Тобто під кінець тисячоліття людство навчилося уникати громадянських війн для зміни політичної влади, кровопролитних революцій чи масових повстань проти існуючого режиму. Людський розум у суперечці між шаблею і ручкою віддав перевагу мирному розчеркові пера. І цим досягненням у недалекому майбутньому скористається й український народ, який, заслуговуючи на кращу долю, вже мав би навчитися правильно обирати своїх політичних керманичів. Наскільки цей вибір буде вмотивованим і свідомим, залежить насамперед від ЗМІ, від того, чи спроможуться вони надати достатній обсяг об'єктивної, неупередженої інформації, на підставі якої пересічний виборець ще до виборчої дільниці прийме рішення щодо конкретної кандидатури.

Здавалося б, це очевидні речі. Навіть цілком логічно виникає запитання: а не може бути інакше у європейській державі? На жаль, може. І наслідком низької колективної політичної свідомості наших громадян є той очевидний факт, що ми живемо дедалі гірше, соціальних гарантій маємо дедалі менше, незахищеність наша в будь-якій сфері досягла стовідсоткової позначки, а політичні діячі у нас “на плаву” залишаються ті ж самі. Змінюються лише їхні посади по вертикалі: то вища, то нижча, а то навпаки. Або по горизонталі: з парламенту в уряд, з уряду в парламент, можна в Конституційний Суд або ще в якусь поважну владну структуру. Наталія Лігачова, обурюючись розповіддю колеги, тележурналіста, якому довелося записати (а після цього, звичайно ж, стерти) слова одного нині дуже високопоставленого чиновника про те, що, мовляв, українцям думати не треба, за них вже давно все вирішили МВФ, Світовий банк тощо, зазначає: «насправді йдеться аж ніяк не про ці міжнародні інституції та їхні готові ухвали. Українцям думати не треба тому, що це заважає тим, хто хоче ними керувати» [4]. Ми можемо лише висловити здивування: чому «хоче керувати?», якщо це «один дуже високопоставлений чиновник», то він уже керує і, мабуть, не один рік.

На сьогодні більшість популярних видань, теле- та радіоканалів не є державними за формою власності. Відповідно вони лише приймуть до відома будь-які рекомендації з боку уряду або, скажімо, Центральної виборчої комісії щодо широкої роз'яснювальної кампанії у виборчому процесі, навіть якщо ті рекомендації набудуть

оформлення у відповідній статті чергового закону про вибори депутатів представницьких інституцій влади. В найкращому випадку журналісти спроможуться на один-два напіввиразних матеріали. Однак, за умови оголошення, для прикладу, всеукраїнського конкурсу серед окремих редакційних колективів чи персонально серед творчих працівників пера та мікрофона ефективність такої просвітницької кампанії досягне бажаного рівня.

Менш як за 10 років своєї незалежності Україна вже втретє намагається запровадити нову виборчу систему. Перших народних обранців український електорат делегував через одномандатні виборчі округи. Другий парламент уже формувався на основі змішаної (50 на 50 відсотків) виборчої системи, а нещодавно народні депутати проголосували за стовідсоткову пропорційну систему виборів. І це не може не насторожувати. Адже за нововведеної системи виборів український парламент буде на 90 відсотків складатися із тих самих політичних діячів, що й попередній. Тому, за великим рахунком, Верховна Рада України може піти на компроміс із Президентом і погодитися на імплементацію положення про достроковий свій розпуск за умови невчасного прийняття бюджету або за несформування парламентської більшості. Адже й дострокові вибори більшості парламентарів практично знову забезпечать депутатські повноваження. Очевидно те, що Президент не вдаватиметься до розпуску представницької владної інституції, щоб зайвий раз на виборчу кампанію не витратити значних бюджетних коштів та щоб не дратувати електорат черговими виборами. А будь-який його рішучий крок у цьому напрямі завжди буде потрактований суперниками та противниками як українське неконструктивний, невчасний та як наслідок політичних інтриг між кланово-олігархічними угрупованнями, заручником яких нібито став глава держави.

Виборча система – це, по суті, стратегія проведення виборчої кампанії. Серед цілої низки її завдань дослідники найчастіше виокремлюють такі:

1. Виборча система мала б забезпечити реальне й адекватне представництво всіх дієвих політичних структур у парламенті, максимально точно віддзеркалювати політичні настрої та вподобання суспільства.
2. Обраний за такою схемою парламент у парламентсько-президентській республіці мав би сформувати дієздатний уряд. До речі, формулювання коаліційного уряду є чи не найпершою ознакою того, що представницька гілка влади не виокремилася зі своїх лав більшості.
3. Вдало вибрана виборча система забезпечує високу структурованість вищого законодавчого органу влади.
4. В ідеалі виборча система передбачає механізм контролю громадян держави за діяльністю народних обранців аж до запровадження положень про відкликання депутата чи конкретної політичної структури, якщо вони не виконують задекларованих власних програм.

Соціологи стверджують, що лише від одного відсотка (песимістичний результат), до двох відсотків (оптимістичний результат) громадян нашої держави остаточно визначилися зі своїми власними партійними пріоритетами і беруть активну участь у діяльності політичних організацій або громадсько-політичних структур. За час незалежності в Україні офіційно зареєстровано понад 100 політичних партій. Вісім із них іменуються парламентськими, оскільки на останніх виборах подолали 4-відсотковий виборчий бар'єр. Але навіть вони не мають належного впливу на політичний процес в Україні.

Дослідники в царині політики та дотичних до неї гуманітарних дисциплін – соціології та психології – стверджують, що пояснень цьому факту декілька. Зокрема, вже цитований нами Г. Почепцов зазначає, що «сильною партія може стати тільки тоді, коли вона відірветься від імені свого вождя, як, наприклад, це має місце сьогодні з компартією. Незалежно від діяльності свого вождя вона впевнено набирає свої відсотки. У той же час про партії-аутсайтери нічого, крім імен їхніх лідерів, взагалі невідомо» [5]. Значно більш категоричним є відомий публіцист Віталій Портников, який з очевидною зневагою констатує: «Я не можу вважати нинішні групи лобювання політичними партіями» [6]. А його не менш відомий і авторитетний колега-тележурналіст Олександр Ткаченко хотів би побачити на політичній арені «нову політичну силу, принципово відмінну від нині наявних бізнес-партій» [7].

Водночас аналітики схиляються до думки, що запропонована парламентом пропорційна система виборів суперечить чинній Конституції, бо фактично ліквідує пряме виборче право. Громадяни голосуватимуть за певну політичну організацію, вищої орган якої делегуватиме своїх представників до парламенту. Але чи не найсуттєвішим недоліком запропонованого нововведення є ще більше дистанціювання між широкими верствами населення і представницьким органом влади. Депутати працюватимуть виключно на загальнопартійні інтереси і прагнутимуть заробити дивіденди в керівників партійних структур, а інтереси виборців певного округу, регіону, області відійдуть на задній план.

На наше глибоке переконання, пропорційна система виборів до того ж унеможливує поповнення національної політичної еліти новими енергійними та наполегливими постатями або різко сповільнює їхній вихід на політичну арену держави. Партійні чиновники практично в кожній політичній організації чи в громадсько-політичному об'єднанні за будь-яких обставин намагаються втримати власні керівні посади і насиджені місця членів «своєї команди», а тому пробитися на ієрархічну вершину можуть лише поодинокі особи і то за умови, що вони у свій час були зараховані до номенклатури цієї політичної організації.

Це, зрештою, є однією з головних причин стрімкого розгалуження політичних структур або періодичних розколів у політичних організаціях. Внутрішньопартійна боротьба між елітою, що перебуває при владі, і між елітою, що прагне до владних важелів, не завжди є боротьбою між прихильниками консервативних і революційних (прогресивних) поглядів на конкретну політичну ситуацію. Як правило, зміни ініціюють рішуче налаштовані і молодші за віком однопартійці (яскравим прикладом цього є НРУ (Рух) ще до розколу), але в окремих випадках політичні авантюристи можуть перебирати на себе владні повноваження, змістивши з керівних посад принципів та авторитетних і в партійній організації, і в цілому суспільстві політичних лідерів. Таким було, наприклад, фактичне усунення від партійної роботи в УРП її засновників і беззаперечних авторитетів – Михайла Гориня та Левка Лук'яненка, що, зрештою, перетворило що колись могутню на західних теренах України політичну організацію на невиразну карликову політичну одиницю. Зрештою, змішана виборча система дала можливість на виборах до Верховної Ради колишнього Радянського Союзу вийти на політичну орбіту таким непересічним особистостям, як Анатолій Собчак, Володимир Черняк та іншим.

Отож, чи відповідає пропорційна виборча система вимогам часу? Щоб отримати вичерпну відповідь на це запитання, проаналізуємо кожне із чотирьох її завдань.

Ця виборча система, без сумніву, забезпечить пропорційне представництво впливових у суспільстві політичних партій у представницьких інституціях влади.

яка формується і реформується водночас. Історію й сьогодні творять особистості. І за політичної нестабільності вони або досягають певного рівня політичних лідерів національного масштабу, отримують статус вождя нації, або, навпаки, сходять з політичної арени, ще займаючи певні посади в державі. Політичний діяч перетворюється на політичне гальмо відразу, як перестає мислити і діяти в інтересах усього народу, всіх верств та соціальних груп. Лобіювання інтересів будь-якого політичного об'єднання, фінансово-промислової групи, регіональних чи галузевих структур, не кажучи вже про кримінально-кланові олігархічні угруповання, – це перший тривожний симптом важкої й затяжної недуги політика найвищого гатунку. Недуги, яка неминуче призведе до фатальних наслідків у його політичній кар'єрі.

1. Почепцов Г. Антипроект // День – 2000 – 1 грудня.
2. Піховцев В. Міжсезоння // День – 2000 – 29 грудня.
3. Там само.
4. Лігачова А. Агітація без інформації // День – 2000 – 14 січня.
5. Почепцов Г. Антипроект // День – 2000 – 1 грудня.
6. Див.: Мостовая Ю. Политические итоги. – 2000 // Зеркало недели. – 2000 – 30 декабря.
7. Див.: Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Черета М. Рождественский подарок Европе // Зеркало недели. – 2000 – 30 декабря.//

POLITICAL ENLIGHTENMENT IN MASS MEDIA AS A PRECONDITION OF CULTIVATING OF POLITICAL CULTURE OF ELECTORATE

Ihor Paslavskyi

Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 96-41-92

In this article the author focuses his attention on the necessity of wide enlightenment campaign in mass media on the foundations of the process of elections in a democratic society with the purpose of enhancement of political awareness and political culture of the electorate.

Key words: enlightenment campaign, political awareness, political culture, mass media.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002.*